

УДК 347.66

Гуменюк К.П.©
суддя Вінницького міського суду Вінницької області

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-1-95-99

ЗМІСТ ПРАВА НА РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВІДУМЕРЛОЮ СПАДЩИНОЮ

Досліджено актуальні теоретичні та практичні проблеми, пов'язані із розпорядженням територіальними громадами відумерлою спадщиною. На підставі чинного законодавства та практики його застосування розглянуто можливість визначення юридичної долі спадщини на розсуд нового власника майна. Встановлено, що право розпорядження відумерлим майном включає в себе можливості з визначення умов використання, приватизації, відчуження, оренди, продажу об'єкта відумерлої спадщини.

Ключові слова: *спадщина, спадкування, відумерлість спадщини, територіальна громада, комунальна власність.*

Постановка проблеми. Відумерлість спадщини характеризується низкою особливостей, до яких насамперед входить питання правомочності щодо володіння, користування та розпорядження майном померлого. Правовідносини з відумерлості спадщини мають свою особливість, яка є істотною для спадкових та інших правовідносин, що зумовлює необхідність аналізу означеного питання.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Значне місце серед наукових розвідок посідають дослідження різних аспектів регулювання відносин, пов'язаних із відумерлою спадщиною. Йдеться про праці Ю. О. Заїки, О. Є. Кухарева, Л. А. Музики, О. П. Печеного, В. І. Теремецького та інших вчених. Разом з тим практично відсутні ґрунтовні наукові напрацювання щодо розпорядження відумерлою спадщиною територіальними громадами.

Метою статті є з'ясування змісту суб'єктивного права на розпорядження відумерлою спадщиною, а також визначення теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із розпорядженням територіальними громадами відумерлою спадщиною, та формулювання авторських пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Зміст суб'єктивного права власності включає в себе три правомочності, що надаються законом власнику. До їх числа належать правомочності щодо володіння, користування і розпорядження.

Право розпорядження майном можна трактувати в декількох аспектах. Так, у науково-практичному коментарі до ЦК України зазначено, що право розпорядження – це юридично закріплена можливість власника самостійно вирішувати юридичну і фактичну долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни його стану чи призначення тощо (наприклад, продати, подарувати, передати за заповітом майно) [1].

В узагальненні Верховного Суду України під назвою «Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ» зазначено, що правомочність розпорядження означає юридично забезпечену можливість визначення і вирішення юридичної долі майна шляхом зміни його належності, стану або призначення (відчуження за договором, передача у спадщину, знищення, переробка тощо). Згідно з нормою ст. 319 ЦК, власник володіє, користується і розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Він сам вирішує, що робити зі своїм майном, керуючись виключно власними інтересами, здійснюючи щодо цього майна будь-які дії, які не повинні суперечити закону і не порушують прав інших осіб та інтересів суспільства. Діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом [2].

Свого часу О. А. Красавчиков зазначав, що право розпорядження означає надану законом можливість визначення юридичної долі речі на розсуд власника. У результаті здійснення зазначеної правомочності можуть виникнути, змінитися або припинитися ті чи інші правовідносини з приводу майна, що належить власнику. Розпоряджаючись сво-

ім майном, він може передати річ іншій особі у тимчасове користування або у власність шляхом майнового найму, купівлі-продажу, позики, міни, дарування тощо [3, с. 303]. Право розпорядження полягає у можливості визначати подальшу долю речі.

І.В. Суханов під правомочністю розпорядження виокремлює можливість визначення юридичної долі майна шляхом зміни його приналежності, стану або призначення (у формі відчуження за договором, передачі у спадок, знищення тощо). Воно являє собою найбільш яскраво виражену, «сильну» правомочність, за наявності якої власник зазвичай легко відрізняється від інших титульних власників (хоча і останні іноді тією чи іншою мірою наділені цією можливістю) [4, с. 202].

С.О. Харитонов звертає увагу на те, що розпорядження річчю полягає в передачі права власності, одержання плодів і прибутків (наприклад, надання речі в найм), тому його іноді оцінюють як реалізацію права розпорядження. Проте передаючи річ у найм, власник не має на увазі передачу права власності. Він передає річ лише у тимчасове користування. Його право власності на річ не припиняється, а реалізується шляхом використання можливості лише тимчасової передачі речі за плату іншій особі. Отже, одержання плодів, доходів, прибутків не може розглядатися як будь-який різновид права розпорядження речами [5, с. 693].

Оскільки територіальна громада виступає власником відумерлого майна, то до неї переходить увесь комплекс прав щодо такого майна. Як і будь-який власник, територіальна громада може на власний розсуд володіти, користуватися та розпоряджатися переданим їй майном.

У ст. 327 ЦК України передбачено, що в комунальній власності перебуває майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді, управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування [6]. Тобто у власності територіальної громади може бути будь-яке майно, що передане їй на підставі рішення суду як відумерла спадщина.

Тому слушною є думка В.І. Теремецького, що орган місцевого самоврядування вважається правонаступником усіх прав та обов'язків спадкодавця з дня набрання законної сили рішення про визнання спадщини відумерлою [7, с. 95-102].

С.О. Мічурін зазначає, що в межах цієї компетенції територіальна громада вповноважена: приймати рішення про створення комунальної юридичної особи; визначати напрями діяльності комунальної юридичної особи; делегувати їй частину своїх повноважень; приймати рішення про передачу їй певного майна; призначати керівний склад комунальної юридичної особи; визначати структуру органів комунальної юридичної особи; розподіляти повноваження між органами комунальної юридичної особи тощо. Безпосереднє управління комунальною юридичною особою здійснює її керівник (одноособовий орган управління юридичною особою) чи керівництво (колегіальний орган управління юридичною особою). Керівник (керівництво) призначається територіальною громадою [8].

Спадщина, після визнання відумерлою судом, переходить у власність територіальної громади – в комунальну власність. Від імені територіальних громад органи місцевого самоврядування здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, здавати їх в оренду, продавати і купувати, використовувати як заставу, вирішувати питання їхнього відчуження, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються та передаються у користування і оренду. Відповідною радою визначаються доцільність, порядок та умови відчуження об'єктів права комунальної власності. У разі відчуження об'єктів права комунальної власності доходи зараховуються до відповідних місцевих бюджетів. Вилучення об'єктів права комунальної власності забороняється та можливе лише за згодою територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу. Право комунальної власності територіальної громади захищається законом на рівних умовах з правами власності інших суб'єктів за винятком випадків [9].

Відповідно до законодавства України органи місцевого самоврядування, які здійснюють розпорядження відумерлою спадщиною, є юридичними особами. За цивільним законодавством України юридичні особи діють нарівні з іншими учасниками цивільних

відносин, реалізуючи відповідні права та обов'язки. Підставою виникнення майнових прав та обов'язків юридичної особи можуть бути односторонні правочини (заповіт, оголошення конкурсу тощо), неправомірні дії (заподіяння шкоди, придбання або збереження майна за рахунок коштів іншої особи без достатніх підстав тощо) [10, с. 422].

Після задоволення вимог кредиторів орган місцевого самоврядування набуває прав володіння, користування та розпорядження річчю. Оскільки Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 26) передбачено, що органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, то вони можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, здавати їх в оренду, продавати і купувати, використовувати як заставу, вирішувати питання їхнього відчуження, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються та передаються у користування й оренду. Доцільність, порядок та умови відчуження об'єктів права комунальної власності визначаються відповідною радою. Доходи від відчуження об'єктів права комунальної власності зараховуються до відповідних місцевих бюджетів і спрямовуються на фінансування заходів, передбачених бюджетами розвитку [9].

Щодо управління майном, яке належить територіальній громаді, то рішення про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, приймається на місцевих референдумах відповідних районних у містах громад. У разі, якщо територіальна громада району в місті внаслідок референдуму не прийняла рішення про передачу права управління майном та фінансами відповідній міській раді, а територіальна громада міста або міська рада не прийняла рішення про створення органів місцевого самоврядування районів у місті, міська рада здійснює управління майном та фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, та несе відповідальність перед громадою відповідного району у місті. Від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради [9].

Особливості розпорядження відумерлою спадщиною залежать від специфіки виду відповідного майна. Майном, розпорядженням щодо якого наділені територіальні громади в порядку набуття відумерлої спадщини, можуть бути найрізноманітніші об'єкти цивільних прав: нерухоме майно (будівлі, споруди, земельні ділянки), рухоме майно (транспортні засоби, цінні папери, майнові права тощо).

Слід наголосити на тому, що розпорядження має здійснюватися у визначених законодавством рамках. І.В. Суханов межі здійснення суб'єктивних цивільних прав визначає як законодавчо окреслені межі діяльності уповноважених осіб з реалізації можливостей, що становлять зміст цих прав [4, с. 156]. Обмеження встановлюються з метою забезпечення рівноваги в суспільстві та здійснення майнових прав усіма суб'єктами права у рівній мірі [2]. Так само як і будь-який інший власник, органи місцевого самоврядування, реалізуючи права від імені територіальної громади, обмежені в деяких правах щодо розпорядження майном. Межі здійснення цивільних прав органами місцевого самоврядування щодо наданого їм майна встановлюються законодавством. Так, ст. 12 Земельного кодексу України передбачено, що до повноважень сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів у галузі земельних відносин належить: розпорядження землями територіальних громад, передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності [11]. Тобто після визнання спадщини відумерлою розпорядження щодо неї переходить до прав територіальної громади. Права територіальної громади щодо земель, які є в складі відумерлої спадщини, передбачені розділом IV Земельного кодексу України. Якщо на земельній ділянці комунальної власності розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна, що перебувають у комунальній власності, такі об'єкти передаються лише на праві постійного користування.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової долі земельних ділянок, власники яких померли» № 1533-VIII від 20.09.2016 Цивільний кодекс України було доповнено такими положеннями: «Особа, яка управляє спадщиною, у складі якої є земельна ділянка сільськогосподарського призначення, що не перебуває в оренді, має право передати таку ділянку в оренду на строк до моменту державної реєстрації права власності спадкоємця на таку земельну ділянку або до набрання

законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою, про що обов'язково зазначається у договорі оренди земельної ділянки [12]. Тобто органи місцевого самоврядування від імені територіальної громади, які здійснюють охорону спадкового майна, можуть передати в оренду землі сільськогосподарського призначення до набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою.

Обмеженням у розпорядженні земельною ділянкою, зокрема закріплене у п. 15 Перехідних положень Земельного кодексу України правило, що до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2019 року, не допускається купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, крім вилучення (викупу) їх для суспільних потреб. Тобто забороняється продаж земель сільськогосподарського призначення, які належать територіальній громаді.

Об'єктами нерухомості в межах відумерлої спадщини може бути житлова чи нежитлова нерухомість. Фрагментарно врегульованим залишається питання про перехід права власності на об'єкти самостійного будівництва. Вважаємо за доцільне визначити право власності територіальної громади на таке майно як таке, що успадковує юридичну долю земельної ділянки, на якій воно розташовано. Судова практика у питаннях визнання за територіальною громадою прав на об'єкти житлової/нежитлової нерухомості є сталою. Наприклад, рішенням Ульянівського районного суду Кіровоградської області від 19.02.2014 у справі № 402/63/14-ц було визнано відумерлою спадщиною житловий будинок на підставі того, що спадщину у встановлений законодавством строк ніхто не прийняв, також Розношенською сільською Радою в районній газеті «Слово і час» було надруковано оголошення про порушення справи по визнанню спадщини відумерлою за Розношенською сільською Радою. З дня оголошення повідомлення до селищної ради із спадкоємців ніхто не звернувся [13].

Розпорядження об'єктами житлової/нежитлової нерухомості, що набуті в порядку відумерлості спадщини, має відбуватися на підставі ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [9] шляхом реалізації відповідних правомочностей (передання у користування, відчуження та ін.).

Загальне правило в контексті реалізації правомочностей щодо рухомого майна полягає в тому, що якщо на момент відкриття спадщини, яка перейшла до територіальної громади як відумерла, на об'єкті рухомого майна знаходиться рухоме майно, то воно переходить до територіальної громади, якій передано нерухоме майно [6]. Отже, розпорядження нерухомим майном та рухомим майном, яке знаходиться на ньому, переходить до територіальної громади автоматично, наслідуючи юридичну долю першого. Будь-який рухомий об'єкт, який належав спадкодавцеві за життя на правах власності та знаходився у цивільному обігу, включається до складу спадщини на загальних підставах.

Висновки. Таким чином, органи місцевого самоврядування від імені територіальної громади здійснюють право розпорядження відумерлою спадщиною, після визнання її такою судом. Як відумерле майно до територіальної громади можуть переходити рухомі та нерухомі речі, житлова або нежитлова нерухомість, частка у спадщині.

Право розпорядження відумерлим майном включає в себе можливості щодо визначення умов використання, приватизації, відчуження, оренди, продажу об'єкта відумерлої спадщини. Але законодавством встановлюються деякі обмеження щодо продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, тобто визначено межі права розпорядження.

Слід зауважити, що після визнання судом спадщини відумерлою питання щодо вирішення її подальшої долі є важливими та актуальними, оскільки не знайшли свого однозначного вирішення не лише на практичному, а й на теоретичному рівні, що і зумовлює необхідність подальших досліджень з метою напрацювання єдиної виваженої концепції.

Бібліографічні посилання

1. Науково-практичний коментар до ЦК України. URL: <http://uazakon.ru/ukr/tsku/317/default.htm>.
2. Верховний Суд України: Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419).
3. Илларионова Т.И., Кириллова М.Я., Красавчиков О. А. и др. Советское гражданское право: учебник. В 2-х томах. Т. 1 / под ред. О.А. Красавчикова. 3-е изд., испр. и доп. Москва:

Высш. шк., 1985. 544 с.

4. Гражданское право: учебник. В 2-х томах. Том 1. / под ред. Е.А. Суханова. Москва: ВЕК, 1994. 384 с.

5. Харитонов Є.О., Харитонов О.І., Старцев О.В. Цивільне право України: підручник. Вид. 3-те, перероб. і доп. Київ: Істина, 2011. 808 с.

6. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435—15>.

7. Теремецький В.І. Сучасні проблеми спадкового права України. *Вісник Маріупольського держ. ун-ту*. Серія: Право. 2017. Вип. 14. С. 95-102.

8. Мічурін Є.О. Цивільне право в Україні: курс лекцій. Т. 1. URL: [http://adhdportal.com/book_834_chapter_19_Lekja_17_JUridichn_osobi_publicnogo_prava_\(Mchurn_O.\).html](http://adhdportal.com/book_834_chapter_19_Lekja_17_JUridichn_osobi_publicnogo_prava_(Mchurn_O.).html).

9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

10. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.

11. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768—14>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової долі земельних ділянок, власники яких померли: Закон України від 20.09.2016 № 1533-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 44. Ст. 747. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1533-19>.

13. Рішення Ульяновського районного суду Кіровоградської області від 19.02.2014 у справі № 402/63/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37144439>.

Надійшла до редакції 20.05.2018

SUMMARY

Gumenyuk K.P. Contents of the right to order abandoned heritage. From moment of the death of human, the inheritance is characterized by a number of features, which include, first of all, the issue of competence in possession, use and disposal of the property of the deceased. Relationships of the inheritance disposal have their own peculiarity, which is essential for hereditary and other legal relationships, which necessitates the analysis of the question.

The content of the subjective right of property includes three powers provided by the law to the owner. These include the powers of ownership, use and disposal.

Since the territorial community acts as the owner of the immovable property, then the whole complex of rights to such property passes into it. Like any owner, the territorial community may at own discretion own, use and dispose of the property transferred to it.

Legacy, after recognition by a court, is transferred to the ownership of a territorial community – into a communal property. On behalf of the territorial communities, local self-government bodies exercise powers over the ownership, use and disposal of objects of the right of communal property, including performing all property transactions, may transfer objects of communal property rights to permanent or temporary use by legal entities and individuals, to hand over them to lease, to sell and to buy, to use as a pledge, to resolve issues of their alienation, to determine in terms of agreements and contracts the conditions for the use and financing of privatized objects or transferred for use and rental. The appropriate council determines the expediency, the procedure and conditions for the alienation of the objects of the right of communal property. In case of alienation of objects of the right of communal property, incomes are credited to the corresponding local budgets. Removal of the objects of the right of communal property is prohibited and possible only with the consent of the territorial community or the corresponding decision of the council or the body authorized by it. Law protects the right of communal ownership of a territorial community on equal terms with the rights of the property of other subjects, except for cases.

Thus, after recognition by the court of the inheritance from the deadline, the issue of solving its further fate is important and relevant, since it did not find its unequivocal solution not only on the practical but also on the theoretical level, which determines the necessity of further researches in order to work out a single well-balanced concept.

Keywords: *heritage, inheritance, immortality of the heritage, territorial community, communal property.*

* * *